

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ АБСЕНТЕЇЗМ: ПРИЧИНИ ТА МОТИВАЦІЯ**ELECTORAL ABSENTEEISM: REASONS AND MOTIVATION****Мущенко Я.О.,***аспірантка кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті досліджено суть, особливості та чинники електорального абсентеїзму. Автор розкриває ознаки абсентеїзму як суспільного явища, що обумовлюється системою суспільних відносин, політичних сил та реакцій виборців. Показано, що електоральну неучасть можна розглядати з різних перспектив: соціологічної, культурної, економічної, морально-етичної, контекстуальної. Важливо усвідомлювати соціальний контекст кожного окремого виборця та спільноти, щоб прогнозувати ймовірність електоральної участі. Зазначено, що соціально активні громадяни проголосують більш ймовірно, ніж ті, хто не почуваться інтегрованими в суспільство.

Автор відзначає, що відмова виборців від акту голосування є економічно обґрунтованою, враховуючи співвідношення переваг/втрат. В статті проаналізовано модель раціонального вибору та розглянуто особливості електоральної поведінки з перспективи раціоналізму із врахуванням таких змінних, як: вигреш або винагороди; можливість впливу одного голосу на результат виборів; витрачені ресурси громадянина на участь в голосуванні; вигоди або переваги від перемоги бажаного кандидата/партії; почуття громадянського обов'язку.

Автор наголошує на тому, що почуття громадянського обов'язку виступає важливою мотивацією у підтримці демократичних процесів і голосуванні зокрема та може нівелювати/мінімізувати втрати виборців або ж навіть сприйняття втрат при голосуванні. Неочевидними факторами електоральної поведінки виступають непередбачувані, непрогнозовані, екстремальні обставини.

У статті виокремлюється ще один важливий чинник електоральної участі – політичний, який включає чисельність електорату, тип виборів, вид інституції (представницького органу), тип виборчої системи, рівень демократії та демократичність виборчого процесу, тип політичної культури, стратегії виборчої кампанії, роль ЗМІ. Автор наголошує, що значна частина електорату не голосує через розчарування в політиці й політиках та неможливість змін, проте це деструктивна електоральна поведінка, оскільки виборець може бути почутим тільки внаслідок системного голосування.

Ключові слова: абсентеїзм, електоральна участь, електоральна поведінка, мотивація, чинники, виборці.

The article examines the essence, features and factors of electoral absenteeism. The author reveals the peculiarities of absenteeism as a social phenomenon, which is determined by the system of social relations, political forces and voter reactions. It is shown that electoral non-participation can be considered from different perspectives: sociological, cultural, economic, moral-ethical, contextual. It is important to be aware of the social context of each individual voter and community in order to predict the likelihood of electoral participation. It is noted that socially active citizens are more likely to vote than those who do not feel integrated into society.

The author notes that voters' refusal to vote is economically justified, taking into account the ratio of benefits/costs. The article analyzes the model of rational choice and considers the features of electoral behavior from the perspective of rationalism, taking into account such variables as: rewards; the possibility of the one vote influence on the election result; citizens' resources/costs spent on voting; benefits or advantages from the victory of the preferred candidate/party; a sense of civic duty.

The author emphasizes that the sense of civic duty is an important motivation in supporting democratic processes and voting in particular and can level/minimize voter costs or even the perception of losses during voting. Unforeseen, unforeseeable, extreme circumstances act as non-obvious factors of electoral behavior.

The article singles out another important factor of electoral participation – the political one, which includes the size of the electorate, the type of election, the type of institution (representative body), the type of electoral system, the level of democracy and the democratic nature of the electoral process, the type of political culture, election campaign strategies, and the role of mass media. The author emphasizes that a large part of the electorate does not vote due to disillusionment with politics and politicians and the impossibility of changes, but this is destructive electoral behavior, since the voter can be heard only as a result of systematic voting.

Key words: absenteeism, electoral participation, electoral behavior, motivation, factors, voters.

Постановка проблеми. Демократії – це крихкі системи, оскільки їхня стабільність залежить не лише від інституційної конституції, а й насамперед від того, чи вдасться їм і якою мірою фактично залучити до політики народ, політичну форму правління якого він має гарантувати. Це означає, що постійне політичне утримування та політична пасивність дестабілізують демократичні системи. Політико-демократична участь, однак, передбачає

політичний інтерес і наявність політичної думки. Тому політичні партії, інститути дослідження громадської думки та засоби масової інформації намагаються відобразити картину політичних уподобань електорату, щоб зробити висновки щодо потенційного схвалення конкретних політичних позицій, рішень та акторів. Основне припущення дослідження політичної думки полягає в тому, що люди мають власні судження про політику, а тому

вони будуть діяти або «голосувати» відповідно. Часто вважається samozрозумілим, що люди принципово зацікавлені в політиці, і тому вони мають природну схильність займатися політикою. Однак загальна тенденція зниження явки виборців показує, що цей інтерес і схильність аж ніяк не є природними. Традиційні форми політичної участі населення втрачають актуальність і схвалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельною базою для нашого дослідження стали аналітичні та наукові статті зарубіжних і вітчизняних експертів та вчених. Серед зарубіжних науковців можна виокремити, зокрема, Д. Гаксі, Е. Даунса, Г. Таллока, В. Райкера, П. Ордершука, А. Лейпхарта, С. Покорни тощо. Вони займалися вивченням електоральної поведінки (біхевіористський та соціологічний підходи), економічних теорій абсентеїзму (математичний підхід), мотивів та чинників політичної (не)участі, роль політичного контексту та виборчих кампаній на електоральну участь, методологічні виклики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження політичних інститутів і виборчої поведінки часто відокремлені в сучасній теорії політології. Чіткий поділ між двома напрямками є не зовсім вдалим, оскільки ці аспекти політичного життя тісно пов'язані на практиці. Вибори, як правило, стосуються здатності контролювати інституції, а інституції, в свою чергу, формують спосіб проведення виборів і можуть безпосередньо впливати на результати.

Абсентеїзм – явище, яке досліджено лише частково, і наразі не знайшло належного теоретичного пояснення в контексті псефології. Зокрема, бракує зв'язку між розробленими теорією виборчої поведінки, з одного боку, та тлумаченням мотивів абсентеїзму, його оцінки та наслідків, з іншого. Подальші дослідження мають врахувати прогалини та створити можливості для пояснення феномену абсентеїзму.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета публікації – дослідити мотиви та чинники електоральної неучасті (абсентеїзму) громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема абсентеїзму та факторів електоральної неучасті привертала увагу дослідників з другої половини ХХ ст. Науковці виділяють два типи факторів, які впливають на електоральну поведінку громадян – соціологічні та обставинні (контекстуальні). Соціологічні фактори пов'язані із соціальним домінуванням або ж навпаки, слабкою соціальною інтеграцією; водночас контекстуальні чинники відображають вплив обставин та/або політичного контексту на поведінку громадян під час виборів.

Абсентеїзм не варто сприймати як винятково протест, але доцільно розглядати як і радикальну

форму критики влади та прагнення побудови альтернативного майбутнього без участі у виборчому процесі. Відмову від політичної участі часто пояснюють браком інтересу до політики або апатією, розчаруванням в партіях і політиках, недовірою до здібностей та управлінських вмінь влади, невпевненістю в спроможності системи покращити умови життя громадян тощо [1, с. 17-18].

Одним із пояснень абсентеїзму є соціальна позиція (портрет) виборця. Опитування, здійснене Центром політичних досліджень (під егідою Паризького інституту політичних наук) в 1988 р., відобразило кореляцію між соціальним становищем та політичною участю. Власне, соціальна позиція включала декілька змінних, зокрема, самопозиціонування на соціальній шкалі, сімейний дохід за місяць, рівень освіти тощо. Дослідження показало, що найбільш регулярну участь у виборах беруть ті категорії суспільства, які займають вищу соціальну позицію.

Інакше опитування, проведене Центром політичних досліджень в 2007 р. впродовж президентських виборів дозволило виокремити ряд змінних, які характеризують профіль громадянина, електоральна участь якого буде малоімовірною: 1) стать (жінки менше цікавилися політикою та голосували загалом); 2) вік (молодь частіше ігнорувала вибори); 3) місце проживання (мешканці периферії (сільської місцевості) мали низький рівень обізнаності щодо перебігу виборчого процесу); 4) освіта (низький рівень освіти мав негативний вплив на явку виборців); 5) наявність приватної власності/нерухомості (орендарі з більшою ймовірністю уникали участі у виборах); 6) почуття приналежності до спільноти/громади (аскетичні, відчужені члени громади переважно не були зацікавленими в електоральних процесах) [3].

Деякі науковці вважають, що абсентеїзм не є різновидом девіантної поведінки громадян. Абсентеїзм – суспільне явище, зумовлене існуючою системою суспільних відносин і системою політичних сил, що відображає ставлення окремих соціальних категорій до політики та політичну реакцію виборців на ситуацію, що постійно змінюється. Французький політолог Даніель Гаксі розглядає існування феномену політичної сегрегації в контексті неблагополучних соціальних і культурних категорій. Дослідник стверджує, що розуміння функціонування політичного поля пов'язане із ступенем політизації, тобто, міри до якої громадяни звертають увагу на політичні події. Політизація, в свою чергу, визначається як увага до способу функціонування політичного поля і залежить від рівня політичної компетентності громадян та їхнього залучення в перебіг політичних подій. Абсентеїзм також залежить від уявлення виборців про суспільство, місце, яке вони в ньому займають: форм активної/неактивної про-

фесійної інтеграції, приналежності до релігійної чи етнічної групи тощо [3].

Існують також економічні моделі, які виправдовують мотиви неучасті виборців в голосуванні, хоча це є первинним правом громадян демократичних режимів. Економічна модель електоральної (не)участі представлена формулою: $R = P * B - C + D$. Дана формула була розроблена Е. Даунсом, Г. Таллоком, В. Райкером та П. Ордершуком на основі рівняння $R = P * B - C$, де R (reward) – винагорода для індивіда від голосування порівняно із неучастю, P (probability) – ймовірність вплинути на результат, B (benefits) – вигода від перемоги однієї партії на противагу іншій, а C (costs) – втрати/затрати від голосування. Це рівняння відоме в літературі як обрахунок (доцільності) голосування (calculus of voting). З цього випливає, що якщо P (ймовірність вирішального голосу конкретного виборця) наближена до нуля, то R (винагорода виборця) практично дорівнює від'ємному значенню витрачених зусиль ($-C$) – особа не повинна голосувати. Такий розрахунок – індивід використовує свій голос (вирішальний), щоб вплинути на результат виборів – часто виступає основою більшості економічних теорій абсентеїзму [2; 8, с. 27].

Ентоні Даунс робить висновок, що парадокс голосування (виборці все одно йдуть голосувати, незважаючи на значну кількість втрат) полягає в тому, що громадяни надають цінності демократичній системі та хочуть уникнути її занепаду. Для цього виборці звертаються до основоположної цінності демократії. Власне, тут і виникає ввідна D (duty) для розрахунку (вигод) голосування. В такому разі, R (винагорода) = D (громадянський обов'язок) – C (втрати при голосуванні). Громадяни, які визначають D вищим, аніж C , мають проголосувати, натомість всі інші – утриматися. Теорія Даунса базується не на інструментальному аспекті (вирішальному впливі виборця на результат), а швидше на експресивному аспекті (акт голосування – це задоволення особистих потреб (мотивів, ідеалів, переконань) виборця, незалежно від результатів виборів загалом [2].

Якщо нормативні теорії наголошують на важливості участі громадян у виборах, то економічна теорія демократії показує, що абсентеїзм є нормальним явищем людського мислення. Неучасть у виборах та ігнорування електорального процесу, з економічної точки зору, пояснюється високим рівнем витрат відносно очікуваного результату (іншими словами, граничні витрати вищі за граничні вигоди). Йдеться про витрати, що пов'язані із часом, витраченим на доїзд до виборчої дільниці і назад; зусиллями, прикладеними для того, щоб бути поінформованим або більш поінформованим щодо перебігу електорального процесу, передвиборчих програм кандидатів, дебатів, політичного

контексту загалом, тощо (виборець ніколи не матиме всієї інформації для прийняття 100% раціонального рішення). Наприклад, представники етнічної меншини проголосують у більшій частці, якщо серед кандидатів знайдуть представника групи (знову ж таки, витративши частку зусиль та часу), водночас вони краще залишаться вдома, якщо серед кандидатів не буде жодного представника спільноти, до якої вони належать [9].

Контекстуальні або обставинні фактори відображають природу кожних виборів, вони можуть з'являтися щоразу, коли маємо справу із винятковою ситуацією (закінчення війни, перші вибори після тоталітарного режиму, день тижня, погода, святкові дні). Існують дослідження, які показують вплив дня тижня, коли організують вибори, вплив погоди або кількості дощу в день виборів. Ці обставини впливають на явку виборців: вибори, що проводяться під час вихідних, характеризуються вищою явкою; несприятлива погода (опаді, хмарність, аномальна спека), навпаки, демотивує виборців з'являтися на виборчі дільниці. Дійсно, кожен кубічний дюйм дощу спричинив зростання неявки на 3.5% під час президентських виборів в США. У Франції було підтверджено, що сприятлива погода в день виборів призводить до зниження неявки виборців [9; 4].

Іншим обставинним фактором є чисельність електорату. Наукові розвідки показують, що вибори в нечисленних (тісних) громадах, наприклад, до органів місцевого самоврядування, мають доволі високі показники явки виборців. Абсентеїзм зростає із збільшенням кількості виборців – 1 млн додаткових виборців може спричинити зростання кількості невиборців на 1.6%. Виділяють також інші обставини, які впливають на участь громадян у виборах: календар виборів, циклічність виборів, бойкоти прихильників окремих партій або військових тощо. Проте ще одним важливим фактором залишається важливість (ставка) виборів як для окремого виборця, так і для всієї громади [7; 10, с. 55].

Громадяни мають різноманітні уявлення щодо важливості окремих інституцій, а тому наділяють їх різним рівнем важливості / стратегічності / символічності. Можна стверджувати, що якщо суб'єкти виборів надають цінність і усвідомлюють важливість мандатів, які повинні бути заміщені, то високої ваги набуває і бюлетень, який вплине на розподіл цих мандатів в подальшому. Наприклад, в державах ЄС президентські та муніципальні вибори характеризуються високою явкою. Натомість, вибори до Європейського Парламенту мають найнижчі показники участі.

Ще одним фактором, який впливає на рівень електоральної участі, є вид виборчої системи. Зокрема, мажоритарна виборча система мотивує виборців голосувати через «доступність» канди-

датів та відносну зрозумілість процесу розподілу мандатів, де «переможець отримує все». З іншого боку, викривлення результатів виборів, диспропорції та значна втрата голосів відохочують виборців йти на голосування. Аренд Лейпхарт, досліджуючи виборчу проблематику, показав, що явка електорату на 9–12% нижча у мажоритарній виборчій системі порівняно з пропорційною [5].

Пропорційна система передбачає врахування інтересів значної кількості виборців, але складність підрахунку голосів та самого процесу голосування (за відкритими списками, наприклад) вимагають мисленневих зусиль та базового розуміння політичного контексту/електорального процесу, що так само демотивує електорат.

Водночас, пропорційна виборча система із відкритими списками привертає більше уваги виборців, ніж «жорсткі списки», тому що громадяни голосують безпосередньо за свого представника та можуть віддавати особисті преференції. Система із жорсткими списками включає всіх членів партії, деякі з яких, проте, можуть не відповідати уподобанням виборця. Задаючись питанням про власну здатність впливу на склад партії та згодом склад представницького органу, виборець часто обирає не голосувати взагалі.

Цікавим видається дослідження німецької науковиці С. Покорни (під егідою Фонду Конрада Аденауера) «Голосувати чи не голосувати? Результати репрезентативного опитування щодо мотивів відмови від голосування на федеральних виборах 2021 року». На основі проведеного опитування, дослідниця робить висновок, що серед найпоширеніших мотивів відмови від участі у голосуванні – розчарування в політиці. Для 62% виборців рішення не йти на вибори було дуже легким або легким (30% і 32% відповідно). Одночасно 12% тих, хто не голосував, зазначили, що рішення не голосувати було важким, а 17% навіть прийняли це рішення дуже важко. Безумовно, найважливішим мотивом відмови від голосування у 2021 році було припущення, що партії та політики роблять те, що хочуть, а тому немає сенсу голосувати – 65% опитаних. Більша половина тих, хто утримався від виборів, повідомили, що не було політика, за якого вони хотіли б проголосувати – 56% респондентів. Окрім того, 47% «невиборців» вважали, що жодна партія не прихильна до важливих для громадян речей; що стає третьою найбільш поширеною причиною електоральної неучасті. Четверту позицію серед причин не голосувати в 2021 році поділяють твердження «Я більше не хочу голосувати за партію, якій віддавав(-ла) перевагу раніше, але й інша мені не імponує», а також «Не голосував через хворобу чи відпустку» – по 39% опитуваних. 34% респондентів відповіли, що не голосують взагалі, а 33%, згідно з відповідями опитуваних, – взагалі не цікавляться політикою.

До того ж, жінки набагато частіше виявляли політичну відчуженість, аніж чоловіки (43% до 27% відповідно). Лише 29% опитаних, які не брали участь у федеральних виборах 2021 року, розмірковували, що вибори не стосувалися дійсно важливого рішення, і що вони б проголосували, якби таке стояло на кону. Фундаментальна відмова від держави стосувалася меншості, але все ж викликає занепокоєння. Згідно з отриманими відповідями, 25% респондентів не голосували через те, що їм не подобається держава загалом. Жінки значно частіше, ніж чоловіки, висловлювали принципове невдоволення державою (32% жінок і 21% чоловіків). Серед опитаних, 21% повідомили, що ще до виборів було зрозуміло, хто переможе, тому їхній голос не мав значення [6].

В 2021 році 17% невиборців заявили, що хочуть нагадати партії про власні інтереси та продемонструвати невдоволення через ігнорування виборів та самої партії. Як випливає із дослідження, найменш поширеним мотивом неучасті є задоволення існуючим станом речей – лише 14% тих, хто не голосував, згідні із твердженням «Поки я задоволений(-а) тим, що відбувається в державі, мені непотрібно голосувати». Жінки ще рідше, ніж чоловіки, вказують задоволення системою як мотив не голосувати (8% до 18%) [6].

Це емпіричне дослідження підтверджує, що розчарування в політиці є однією з дуже важливих відмов від голосування. Значна частина виборців німецького суспільства не бачить сенсу голосувати, оскільки партії та політики не підконтрольні й роблять те, що хочуть. Такі думки виражають почуття безсилля щодо політичних рішень з боку тих, хто не голосує. Водночас сам факт відмови від голосування ще більше поглиблює депресивні почуття неможливості щось змінити та впливати, оскільки голос невиборця – не враховується/ігнорується.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Таким чином, абсентеїзм – невід'ємний атрибут сучасних виборів, який обумовлюється різноманітними чинниками. Усвідомлення причин та мотивації політичної неучасті громадян дозволить прогнозувати електоральну поведінку та надавати комплексну оцінку явищу абсентеїзму.

Відповідно до наукових даних рівень явки постійно знижується, а тому вимагає подальшого осмислення. Навіть якщо з'являються нові форми політичної участі, громадяни демократичних суспільств здебільшого обмежують свою діяльність регулярним відвідуванням виборчих дільниць. Оскільки легітимність і прийнятність політичних рішень ґрунтуються на ступені представництва суспільних інтересів, зниження явки виборців також ставить під загрозу цю форму політичного представництва. Цілком можливо, що бажання брати участь у сучасних демократіях назавжди

знизиться, що підтвердить діагноз постдемократичного віку.

Вивчення причин та мотивації абсентеїзму серед українського електорату вбачається перспективним напрямком наступних наукових досліджень. Сприйняття виборця не інструментом досягнення партійних інтересів, а важливим елементом виборчого процесу, творцем демократії

(теоретична та практична електоратоорієнтованість) виступає важливим пунктом для роздумів та усталення в політичній думці, особливо, що стосується України. Розуміння феномену абсентеїзму, його адекватна оцінка та способи позитивної мотивації виборців, якщо такі взагалі потрібні, вимагають подальшого фундаментального аналізу та переосмислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Coase R. H. The problem of social cost. *Journal of Law and Economics*. 1960. Vol. 3, P. 1-44.
2. Downs A. An economic theory of democracy. NY: Harper and Row, 1957. 320 p.
3. Gaxie D. Le cens caché. Inégalités culturelles et ségrégation politique. Paris: Editions du Seuil, 1978. 296 p.
4. Lakhdar B. Ch., Dubois E. Climate and electoral turnout in France. *French Politics*. 2006. Vol. 4, P. 137-157.
5. Lijphart A. Unequal participation: democracy's unresolved dilemma. *American Political Science Review*. 1997. Vol. 91 (1), P. 1-14.
6. Pokorny S. Wählen oder nicht wählen? Ergebnisse einer repräsentativen Umfrage zu Nichtwahlmotiven bei der Bundestagswahl 2021. *Analysen & Argumente*, Nr. 476. Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung e. V., 2022. 12 p. URL: <https://www.kas.de/uk/analysen-und-argumente/detail/-/content/waehlen-oder-nicht-waehlen>
7. Rae D. The Political Consequences of Electoral Laws. New Haven, CT: Yale University Press, (1967) 1971. 203 p.
8. Riker W., Ordeshook P. A theory of the calculus of voting. *American Political Science Review*. 1968. Vol. 62, P. 25-43.
9. Shachar R., Nalebuff B. Follow the leader: theory and evidence on political participation. *The American Economic Review*. 1999. Vol. 89 (3), P. 525-547. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.89.3.525>
10. Tullock G. The Vote Motive. *IEA Hobart Paperbacks No. 33*. 2007. 141 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=955793